

РЕЦЕПЦИЯТА НА ДЕЛОТО НА ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ В ПОЛША ПРЕЗ ПОСЛЕДНИТЕ 60 ГОДИНИ

Йежи Шлизински

Една от най-светлите личности в по-новата история на България е безспорно родоначалникът на българското национално възрождане, авторът на „История славянобългарская“ — Паисий Хилендарски. Съществува вече богата литература за Паисиевата творба, за нейното значение в създаването на новата, възродена българска литература. Паисий е тема на многобройни аналитични очерци, статии и обширни научни и популярни трудове. За него са писали не само българи, но и много слависти от Изток и Запад. Настоящият преглед не съдържа оценка на делото на Паисий — неговата цел е да проследи рецепцията му в Полша през последните 60 години.

„Словянски свят“ от 1912 г. помества анонимна бележка, в която съобщава за чествуването в България 150-годишнината от завършването на Историята.¹ Бележката съдържа биографични и библиографски данни за Паисий, привежда заглавията на отделните части в Историята, и изтъква във връзка със създаването ѝ: „Подтиците, които са го (Паисий) ръководили при написването на Историята, идвали предимно, ако не единствено, от патриотичното чувство. Тежките условия в страната не са били благоприятни за научни исторически издирвания. Затова творбата на Паисий няма понастоящем научно значение, тя е исторически паметник на националните стремежи.“ В междувоенния период в Полша се появяват три очерци по история на българската литература, които отделят повече място на автора на „Славянобългарска история“. През 1931 г. в Познан излиза малката по обем книга на полския дипломатически представител в София Кажимеж Хофман, озаглавена „Българската литература“.² Тя се появява две години след книгата на А. Брюкнер.³ Последната е доста непълна и съдържа оскъдна и не много точна информация за българската писменост.⁴ (Брюкнер е посветил на Паисий само едно изречение.⁵) Очеркът по история на българската литература от Хофман няма научни амбиции. Авторът иска само да популяризира българската писменост, малко позната тогава в Полша. Тъй като не е бил достатъчно подготвен за тази съвсем не лесна задача, той не е могъл да се справи с нея успешно.

¹ Obchód 150-ej rocznicy pierwszej książki bułgarskiej. — Świat Słowiański, 1912, t. 2, s. 555—556.

² Цит. труд, с. 12—14.

³ A. Brückner, T. Lehr-Splawinski. Zarys dziejów literatur i języków literackich słowiańskich. Lwów, 1929.

⁴ Вж. Stanisław Bylina. Syntetyczne opracowania dziejów literatury bułgarskiej w Stosunki literackie polsko-bułgarskie. Wrocław, 1971. s. 139.

⁵ A. Brückner. Цит. труд, с. 175.

Паисий е според Хофман „мъж, изпратен от провидението“, „успял да преобрази душата на българския народ и да му посочи пътя, по който трябва да върви в най-близко бъдеще“. Хофман определя славянобългарската история като първа национална книга, чийто автор не само припомня славното минало на народа, но и зове на борба срещу двойното робство — гръцко и турско, като си дава сметка, че по-нататъшното бездействие заплашва народа с гибел. Значително по-високо равнище достига съвестният труд на ранопочиналия полски славист Юзеф Голобек, озаглавен „Българска литература“, поместен в т. IV на „Голямата световна литература“, изд. Тшаска, Еверт и Михалски.¹ Голомбек отбелязва критично, че Паисий „невинаги се придържа напълно към историческата истина, но неговата творба, която скоро са започнали да преписват в десетки екземпляри и да разпространяват, изпълнява друга задача: припомня на българите тяхното славно минало и буди вяра в бъдещето“. Голомбек цитира прочутите думи на Паисий: „О, неразумний и юроде! Защо се срамуваш да се наречеш българин и не четеш и не говориш на своя език? . . . Ти, българино, не се мами, знай своя род и език и се учи на своя език!“ Колко близък е тук Паисий до прочутото изказване на Николай Рей, който през средата на XVI в., макар и в съвсем различни от българските исторически условия, заявява, че „Поляците не са патки, имат свой език“.

Несъмнено най-добър синтетичен труд за българската писменост е излязлата в Полша и подготвена за печат от Голомбек „Българска литература“ от Б. Пенев, издадена във Варшава през 1938 г.² В нея се отделя много място на творбата на Паисий — тя е не само подробно анализирана, но авторът съумява върно и конкретно, без да идеализира нещата, да посочи значението на Паисиевото дело за по-нататъшното развитие на българската писменост и българското национално възрождение. За да отхвърли чуждите клевети и да събуди гордостта на собствения си народ, Паисий се е решил на този подвиг да създаде своята история.³ Тази книга „е била свята за народа. Станала е негов Библия, той я заобикалял с голяма почит, наричал я Царственик (т. е. История на царете). Чели са я жадно и в селските колиби, и в училищата. Някоя наша книга преди това не се е радвала на такава популярност. В църквата са я поставяли наравно с Евангелието.“⁴

През 1936 г. във Варшава Дружеството на българските студенти заедно с Българската секция на варшавския клон на лигата организират чествуване на Паисий.⁵ В присъствие на членове на българското посолство, представители на Министерството на външните работи, Министерството на вероизповеданията и народната просвета, много професори от Варшавския университет и полски и български студенти Стефан Лашевски, лектор по български език, изнесъл сказка за живота и творчеството на Паисий.

Вече в Народна Полша на 21 февруари 1972 г. Секцията по западни и южнославянски литератури в Института по славянознание при ПАН уреди научно събрание по случай 250-годишнината от рождението на Паисий Хилендарски. Доклад за живота и творчеството на Паисий, разгледани върху фона на неговата епоха, и за значението на неговата История за по-нататъшното развитие на българската писменост изнесе Катажина Вежбицка.⁶ Този доклад се отличаваше с точна информация, добре обосновани преценки, критично от-

¹ Warszawa, 1933, с. 663—j77.

² Вж. М. J a k ó b i e c. Polska książka o bułgarskiej literaturze. — Ruch Słowiański, 1939, nr. 2. s. 28—29.

³ B. P e n e w. Literatura bułgarska do roku 1878. Warszawa, 1938, s. 125.

⁴ B. Penew. Цит. труд, с. 128.

⁵ Uroczystość bułgarska. Dekada. Tygodnik Akademicki, 1936, nr. 6/7, s. 2.

⁶ Biuletyn Historyków Literatur Zachodnio-Słowiańskich VI, Warszawa, 1973, s. 54/55.

ношение към проблемите. Авторката сравнява труда на Паисий със сходни творби, създадени в другите южнославянски страни. Ето до какво заключение стига Вежицка: „И все пак при цялата скромност на научната си лаборатория Паисий е създал творба, която от методологическа гледна точка не е много далече от историята на Раич. И двамата си служат с подобен, близък до летописите разказвателен метод, който обединява събраните от разни извори и съчинения факти. И двамата споделят същите възгледи върху задачите на историята. И двамата почти еднакво безкритично подхождат към материала и предпочитат собствените, родните извори като най-достовърни. Общо взето, „История славяноболгарская“ с нищо не отстъпва на южнославянската историография от края на XVII и XVIII в.“¹

В Народна Полша излизат и синтетични трудове за българската писменост и история, които съдържат оценки на творчеството на Паисий. През 1947 г. в Краков е публикуван като издание на Библиотеката за славянски изследвания при Ягелонския университет трудът на Франчишек Славски, озаглавен: „България. Очерк за историята и писмеността.“ Авторът отбелязва, че „История славяноболгарская“ „започва нов период на българската литература, който се отличава вече с напълно светски характер“². Отличителната черта на Паисий според Славски е това, че атонският монах, човек с изключително силна индивидуалност, се обръща към целия народ.

През същата 1947 г. в Люблин е издаден очерк на литературите на южните славяни от професора в Католическия люблински университет Станислав Папиерковски.³ Много топли думи посвещава той на Паисий и неговото дело.⁴ Паисий е наречен „човек, който пръв посмя да се надигне в защита на родния си език“.

Заглавието на един от разделите на написаната с голяма вещина книга на Тадеуш Василевски „История на България“⁵ е „Паисий Хилендарски и Софроний Врачански“. Авторът привежда биографични данни за автора на „История славяноболгарская“, а значението ѝ определя по следния начин: „Идеализацията и възхвалата на българското минало, на някогашното могъщество и храброст на българите имало огромно значение за ускоряване процеса на освободителното движение у българите, начело на което застанало младото българско еснафство.“

Статии за Паисий Хилендарски съдържат и много от полските енциклопедии, между които и голямата обща енциклопедия.⁶

Както се вижда от гореизложеното, през последните 60 години е имало разни изказвания за Паисий и значението на неговата История. Различни като схващане и звучене — от идеализиращи, главно в първоначалния период, до по-конкретни, по-критични по-късно. Но те са еднакви що се отнася до оценките по същество. Всички изказващи се, без да оценяват критично научната стойност на Историята, я признават за творба с решаващо влияние за пробуждането на националното съзнание сред широките кръгове на българското население, произведение, датата на чието създаване обозначава началото на нова епоха в историята на българската култура и писменост.

¹ Referat K. Wierzbickiej, публикуван в Kultura i Społeczeństwo, 1972 г. 3, s. 235—239.

² F. Sławski. Цит. труд, с. 28.

³ Stanisław K. Papierkowski. Twórczość literacka narodów południowo-słowiańskich: Serbów, Chorwatów, Słowenów i Bułgarów. Lublin, 1947.

⁴ S. K. Papierkowski. Цит. труд, с. 31—32.

⁵ Warszawa, 1970, s. 148—150.

⁶ WEP t. 8, Warszawa, 1966, s. 395.

Неведнъж с Паисий е бил сравняван сърбинът Йован Раич, възпитаник на Киевската духовна семинария, написал почти в същото време своя труд за историята на южните славяни. Без да повдигам въпроса за специалната подготовка и методологията, виждам и друго лице, което в много отношения напомня българския патриот. Това е големият предшественик на чешкото национално възраждане, сто години по-млад от Паисий, йезуитът Бохуслав Балбин, чийто глас на времето е бил „глас в пустиня“. Той бил чут едва от първите „будители“ на прага на чешкото национално възраждане през седемдесетте години на XVIII в., т. е. по време, когато „История славянобългарская“ на Паисий е била вече създадена. Историкът Балбин, автор на прочутата „Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue Bohemica“, написана около 1672 г., на „Epitome rerum Bohemicarum, Miscellanea historica regni Bohemiae“ и преди всичко на съчинението „Bohemia docta“, в което доказва колко световната наука дължи на чешкия народ, е бил преследван заради патриотичната си дейност. Забранено му било да преподава в училищата в неговата родина и за продължително време той бил изпратен на заточение в Клатови, в покрайнините на Чехия. И той, както Паисий сто години по-късно, си давал ясна сметка за голямата опасност, нависнала над любимия му народ, който след битката при Бяла Гура изпаднал в летаргичен сън, заплашващ съществуването му. Творбата на Балбин, както Историята на Паисий, е призив към целия народ да помни за предишното си величие и могъщество, да уважава езика и родната си традиция и да се събуди от сън. И двамата будят с трудовете си националното съзнание, идеализирайки миналото. Както Балбин, така и Паисий са родоначалници на националното възраждане на своите народи. Нито един от тях не е дочакал напечатването на трудовете си. Едва през 1844 г. дупничанинът Христати Павлович е издал преработката на Историята, озаглавена „Царственик или История болгарская“. А първият том на „Bohemiae doctae“ бил публикуван в Прага едва през 1776 г.; „Dissertatio apologetica. . .“ — една година по-рано. Нени издател е първият професор по чешки език и литература в Пражкия университет — Франтишек Мартин Пелцл.